

Sedmá přednáška: Středověk a jeho filosofie**3. dubna 2003**

Minule: Z minula: Odkaz stoicismu – Stoické pojetí zla: čtvero chápání zla – Křesťanství jako událost – Vzpouora proti světu – Radikalismus a kompromis

Osnova na dnešek: Dokončit z minula: křesťanský radikalismus – Středověk: světec a rytíř – Augustin: institucionalizace křesťanského radikalismu – Tomáš Akvinský, velká středověká syntéza

(i) Minule: křesťanský radikalismus, křesťanský kompromis**Nedokončeno:**

Tady nás přerušilo zvonění, tady začneme D.v. 3. dubna

Otázka z minula:**Co je ten křesťanský kompromis?**

Křesťanství jako fanatismus, vzpoura proti světu, a křesťanství jako smíření se světem
NENÍ ŽÁDNÝ KOMPROMIS, JEN STÁLÉ B ALANCOVÁNÍ

Příklad vegetariánství:

naprosté odmítnutí zla, budeme částí (až po veganství)

odchod ze světa, nebudeme se podílet, hněv proti světu

naprosté odmítnutí protestu: žijme „přirozeně“

Jsou hrdinové víry, a jsou naprosto bezcitní

Většina kolísá mezi oběma extrémly

Jde o to, abychom neztratili revoluční impuls

ale zároveň abychom neodešli ze světa

Nedokončený materiál: stručné shrnutí

Pojetí hříchu a vděčnosti: Pozor, hřích není prohřešek, to je barokní pověřčivost

hřích je stav, jehož si jsem vědom: stav lidské ne-dostatečnosti

zásadně ne-dostačuji, nemám na to, kdyby bylo jen na mě, asi bych vůbec

nebyl nebo bych strašlivě trpěl – nic víc si nezasluhuji

jenže já jsem, a vcelku se mám! Odtud pocit ohromení zázrakem bytí –

a pocit naléhavé vděčnosti: potřebuji se odvděčit, konat dobro

ne proto, že to někdo požaduje, ale proto, že jsem sám tolik dobrého dostal,

zcela nezaslouženě

Křesťanská etika je etika vděčnosti, ne požadavků

nejprve dává, nic nepožaduje

To je v souhrnu naše křesťanské dědictví, ze kterého vychází jak víra, tak herese (úchyly)

Ohrožuje je postoj nedůvěry ve vlastní schopnost, poraženectví (fatalismus)

(který může být výmluvou pro vlastní selhání: nedalo se nic dělat

Ohrožuje je manicheismus: představa, že zlo je něco pozitivního, ne nedostatek dobra

tak vzniká iluze, že zlo je možné vyřešit, když je označíme a rozdrtíme

tak komunisté, drcení nepřítele, tak dnes američtí fundamentalisté

(Bush vyhledává nepřátele, zatím ekonomika a ekologie se hroutí)

Tak pojaté zlo je neřešitelné, protože nedostatek dobra ve všech, všem,

vždycky bude

Základní rozdíl: budovat dobro nebo drtit zlo

(bombardovat třetí svět nebo poskytovat rozvojovou pomoc?)

Křesťanská strategie je budovat dobro, leninská je drtit zlo, jako Bush v Iráku

Ohrožuje je konzumerismus, odmítnutí vertikály, hledání naplnění na horizontále představa, že majetek může zaručit štěstí, že životní naplnění je stále další získávání orientace na horizontálu, ale tím zničíme přirozený svět i sami sebe, nemáme čas na mír se sebou.

Konzumní technika ovládá svět, z křesťanského dědictví jako by nic nebylo

A přece, přežívá jiskra, doutná v nás, jiskra vzpoury proti světu (dnes konsumu)
mladí lidé na Staroměstském náměstí, celosvětová vzpoura proti ropné válce

Tak dvojí dědictví – křesťanský radikalismus, vědomí světa jako padlého, odmítnutí nechat se světem řídit – slyšíme jiného bubeníka
a křesťanský kompromis, náboženství jako pozlátka

které volíme?

(iii) Středo-věk - věk víry?

Většinou představy podle romantiky, doba víry bez pochyb, mít (tak Rádl)

Skutečnost složitější, pod povrchem potlačená hnutí, vývoj:

doba temna po pádu Římské říše
vrcholný středověk, nová civilizace
rozklad z neschopnosti obměňovat se

Dal nám dělbu práce, privilegovaní a poddaní (pán a rab), druhou dělbu, světec a rytíř

Obvykle od sesazení Romula Augusta v roce 476 po třicetiletou válku, já užiji zákaz škol a nekřesťanské víry (Flavius Theodosius) v roce 391 to 1436 (Basilejská kompaktáta) – středověk jako doba ideového monopolu římské církve, od zákazu plurality po její nové uznání

Řím byl vysoce civilizovaný svět, administrativní, bankovní, dopravní systém fungoval, (také univerzity!). Jeho pád znamenal dramatický návrat k primitivní samozásobící společnosti, plus kočovní nájezdníci.

Jak ovlivnilo křesťanství:

Civilizačně přechod z vysoce reflektované společnosti s její problematikou ke společnosti prvoplánových problémů a tužeb, se stejným posunem v teologické problematice z kněze se stává šaman, který upokojuje božstvo (za poplatek)

Církevní organizace zachraňuje, přejímá úkoly státní služby
zajišťuje opisování textů, teologickou vzdělanost, ale vesničtí faráři poskytují žádané šamanské služby

Pomalou se rodí civilizace: Řehoř I (590-604), pak Karel veliký (800), stabilizace cca 1000 –

znovuobjevení sdílené lidskosti, stoického rozumu
Barbarské invaze přinesly kmenové právo, vyloučení z kmene, civilizace znovuobjevuje římské právo, Justinianův kodex

Vzniká dvojí křesťanství: církve užívá kněžské ke stabilizaci společnosti:

Bůh žehná trůnu

Pod povrchem albigenští, valdenští, františkáni přechovávají prorockou jiskru radikalismu proti zesvětštělé církvi, která přijímá bezpráví.

Tak dynamika stabilizační a prorocké úlohy, církve žije v napětí mezi nimi

Stabilizace a civilizační ideál vyspělého středověku

učení o trojím lidu, páni, církve, prostí lidé – vládci vládnou, prostí lidé pracují, církve ani od jedněch, ani od druhých neočekává zvláštní duchovní výkony –církve se modlí za všechny civilizace vzniká jako serie smluvních vztahů v hierarchickém uspořádání

Aby radikalismus nerušil pořádek, zvláštní výkon je doménou zvláštních lidí, světců a rytířů
ideál je výzvou specialistům, ne lidu (reformační představa)

Stav rytířský

vzniká z bojovníků na koni, kteří chrání zranitelní sedláky (a vydírají je)
stávají se administrativou, četníky, vojskem
V desátém století ztrácejí svoji úlohu, stávají se ozdobnou kastou
Rytířská čest: především uznání, čest vzdávaná, o to rytíři bojují
hlavní motiv, touha po uznání
avšak také křesťanský ohled vůči slabým, čestnost, velkorysost
Rytířská láska – zasvěcení jako světcovo, zbožňování, ovšem na dálku
vzniká výrazně aristokratický vztah, ne zdravý vztah muže a ženy

Stav mnišský

církevní protějšek rytíře, se všemi rytířskými ctnostmi (u SJ (1534) vědomý vzor,
většinou ne poustevník či mystik, nýbrž činný aktivně vedoucí církev k Bohu

ve světcích jako Tomáš á Kempis nebo František z Assisi přežívá křesťanský
radikalismus: odmítnutí padlého světa
u rytíře je to fanatismus, povýšení horizontály na vertikálu (žena, čest)
u světce jasný střet absolutního nároku a všedních potřeb

světech jako chartista se stává výčitkou lidem kompromisu – dokazuje, že
život v pravdě (vertikále je možný)
podobně u vegetariánů: světci našich dnů, nekompromisní

Věčný problém světce: zneklidňuje každodennost
jeho řešení není pro tento svět, ale ani horizontála tím není:
ctnost žije v obtížném mezípolí mezi světcem a měšťákem

(Rytíř a světec nejsou dějiny: středověk byl přizemní a krutý. Jsou ideje limity
ale jako takové důležité)

Středověk po bouřlivých dobách temna, kdy čerpá z radikalismu, buduje stabilní kompromis na
uznání, že svět není jen padlý (Augustin), nýbrž je přirozený, má svůj přijatelný přirozený zákon, který
neklade přehnané nároky

Vzniká morálka kompromisu a mírných nároků, střední cesty
Pro vrcholný středověk (cca 1150-1350) důležité je přesvědčení, že absolutní nárok
křesťanství je nadstavbou nad rozumným „přirozeným světem“
Svět má svou přirozenost, požehnanou Bohem
(viz pojem spravedlivé ceny)

Bůh stvořil svět, jaký je, od světce se neočekává, že ho změní (radikalismus)
ale že bude vypomáhat v jeho rámci (almužna žebrákovi)

klérus žije nefanatickým způsobem, odpovídajícím úrovni
Radikalismus zkrutlý: už neodmítá svět, přijímá svět i s utrpením, jen se snaží
pomáhat v rámci tohoto světa
nenapadá je možnost svět změnit

Stejný vývoj u světské šlechty: rytíř už neusiluje o aristokratickou aroganci
vzniká rámec zákonnosti (ač Karel IV se marně pokouší o omezení svévole
svých pánů)
Dochází ke stabilizaci, ale bez představ o možné změně lidského údělu
jen náprava tu a tam

Jen překlady Bible udržují jiskru radikalismu jako výbušnou nálož.

(iii) Filosofie ranného středověku: Aurelius Augustinus

Augustin vzdělaný Říman v římském světě, který funguje – univerzity, publikace, pluralita názorů
Sám prošel několika filosofickými systémy

Základní skutečnost: zážitek Boha, střetnutí s Bohem, skutečnost Boha

úsilí jak porozumět světu ve světle tohoto základního prožitku: od Boha k světu

Otec pohan, matka křesťanka, Augustin nejprve manicheista, pak neoplatonista

pokřtěn jako dospělý: nevychází z víry, nýbrž z prožitku a hledání víry, která by jej vyjádřila

Žije v prostředí, které vzdává představu „pravdy“, hledá usmíření, útěchu

Jeho východiško: popření lhostejnosti, skepse, hledání pravdy

Augustinův argument

člověk potřebuje pravdu (spolehlivou orientaci) aby mohl žít

to, že žije, dokazuje, že už ji v nějakém smyslu má

vědomí *si fallor, sum*

tato věta je nutně pravdivá, tautologie

aby mohla být pravdivá, *pravda musí být*

ve světě, ve kterém pravda neexistuje, bych se nemohl mýlit:

vše by bylo lhostejné

Tedy pravda je – a Pravda je Bůh

Bůh je centrum securitatis, středobod jistoty: Bůh je

z tohoto vědomí odvozujeme vše ostatní

To Augustin v kostce: jenže to metafora: jak rozbít metaforu?

příklad metafory neposkvrněného počtí, srozumitelný Řekům, ne Židům či

přírodovědcům

Augustin chápe metaforickou podstatu jazyka: tažme se, co v prožitku by to mohlo znamenat?

Tak potřeba pravdy: není nic tajemného, jen zjevné: pokud se nedokážeme orientovat, jsme bezradní a bezmocní

Podobně s tím, že pravdu máme – žijeme, ve svém filosofování nezačínáme na

zelené louce, nýbrž z předběžné znalosti světa, která musí být spolehlivá,

jinak bychom nežili

Pravda musí být: zas v prožitku - kdyby skutečnost byla zcela proměnlivá,

mnohoznačná, život by byl nemožný

Nejobtížnější pro moderního čtenáře: pravda je Bůh

pokud chápeme pravdu jako přesný odraz skutečnosti v mysli, nedává smysl

Jenže pro Augustina pravda je pravdivost všeho, co je:

smysl a nelibovlnost skutečnosti, že vše není pátá přes devátou

Zásadní rozdíl mezi světem nahodilým a světem, který má smysl, je

právě *pravdivost* smysluplného světa

Rozdíl mezi nahodilým a uspořádaným je pravdivost, Bůh

Z té pravdivosti poznáváme svět, jen proto svět srozumitelný

nemůžeme vycházet ze smyslů, z přírodovědy – to by svět smysl nedával

Kdybychom nezačali od Boha, nebyl by smysl, nebyl by ani důvod pro

přírodovědecké bádání!

přírodověda by byla nesmyslná: schopná vyrobit jadernou bombu,

neschopná rozhodnout, zda a jak ji užít

Proto Augustin vychází od Boha – a proto problém: odkud zlo?

Východiškem je dobrý a všemohoucí Bůh, odkud všechno utrpení

Utrpení vidíme stále, proč

manichejské řešení: dva bozi, Augustin odmítá: je jen jeden Bůh jako jeden svět, *uni-versum*

odmítá domněnku, že duše dobrá, tělo zlé: Bůh stvořil tělo, Bůh se vtělil – tělo samo je dobré

Augustinovo řešení: všechno, co Bůh tvoří, je dobré, ale čím dál od Boha, tím víc dobro slábne
Zlo není žádný pozitivní princip, jen nedostatek dobra

Bůh tvoří člověka dobrého, ne však soběstačného: člověk závisí na Bohu jako oblouk lampy na proudu, Když se vzdaluje od Boha, proud slábne, člověk vyhledává chabá dobra

Případ hrušek

Člověk se dostává do zajetí hněvu a viny: nereaguje adekvátně, odreagovává minulost to je stav hříchu

Hřích pro A. není ten či onen prohřešek, nýbrž stav provinilosti, tedy stav zajetí hněvem a vinou

Pro Augustina: život začíná setkání s Bohem, které všechno smývá, osvobozuje ze zátěže viny a hněvu. Člověk je nové stvoření: žije z vděku o nic neusilují, jen se odvděčují za dar

Křesťanský radikalismus: Augustin: „Miluj Boha a dělej si, co chceš!
Místo etiky přikázání nebo úsilí, etika vděku

Tolik Augustin v kostce

Pro středověk zchoval antickou filosofii, platonismus a neoplatonismus, pak názory, s nimiž polemizoval

V zásadě plotinský přístup: dobro, pravda, bytí je jedno, v jádře Bůh, od toho se svět vzdaluje, čím vzdálenější, tím méně dokonalý

Zásadně: primát praktického rozumu: svět je srozumitelný, protože v něm o něco jde
Poznání pravdy závisí na poznávání dobra

Zásadní rozdíl mezi teoretickým a praktickým rozumem:

teoretický rozum je neumístěný, chápe absolutně, z tzv. Boží perspektivy pro teoretický rozum nic není „vpravo“ či „vlevo“ – to vyžaduje umístění

praktický rozum radikálně umístěný – orientuje se od něčeho k něčemu, od situace k cíli, proto pravo-levo, dobro-zlo není třeba vnášet: je součástí situace

Pro Augustina, vycházíme z dramatu lidského odcizení a spasení, ne od neutrálního popisu technického světa

Svět nemá vlastní řád, jediný řád je morální, svět oddělený od morálního řádu je chaos, nesrozumitelný

(iv) Filosofie vrcholného středověku: Tomáš Akvinský

Tomáš žil v jiném světě, světě myšlenkového monopolu, neměnného pořádku byl středověký mnich, celý život v kláštorech, v Evropě kmenových knížat

Základní skutečnost pro T aristotelsky chápaný přirozený svět, otázka jak se od tohoto světa dopracovat k náboženskému dogmatu církve, který nikdy nezpochybnuje

Narodil se křesťanem ve společnosti, která (až na židy) nic jiného neznala křesťanství se zdálo samozřejmé jako přirozený svět

Církev Augustinova byla církev bojující, církev Tomášova církev vítězná

Tomášův svět uspořádala Augustinova teologie, jenže do té vstupuje Aristoteles

S Aristotelem se Evropa seznamuje v arabských překladech, nejprve logika, pak metafyzika – a šok:

Aristotelův svět není závislý na bohu: východiskem je přirozený řád přirozeného světa

Středověk nepochybuje pravdu Aristotelovy metafyziky přirozeného světa jehož řád se neodvozuje od Boha (Aristoteles nebyl křesťan), ale co potom s křesťanskou zjevenou teologií?

Vsuvka: pojem zjevené teologie:

Zjevení nejprve událost - něco se zjevuje. Nejzákladnější „zjevení“ (epifanie) je Ježíš Kristus, jeho pobyt mezi námi až po ukřižování a zmrtvýchvstání

Tím se pro křesťany zjevuje zásadní pravda, Mesiáš přišel

Bible je zjevení odvozené, lidé zapisují objevnou událost

Zjevená teologie: teologie založená na objevné události Ježíše Krista

něco se stalo, něco se nám zjevilo, co tu ještě nebylo, na

základě toho se nám svět jeví jinak

Zjevení ve vrcholném středověku:

text – soubor vět – jehož pravdivost není odvozená od světa či zkušenosti, nýbrž nadpřirozeně zaručená

např. učení o nejsvětější trojici už není odraz zkušenosti posvátna,

nýbrž shůry dané poučení, o jehož pravdivosti nelze pochybovat

Proto v Tomášově době: zjevení je tradované učení, které není třeba doložit a o němž není možné pochybovat

---

Tomášovo řešení: rozdělení skutečnosti a vědění na „přirozenou“ a „teologickou“ („nadpřirozenou“ až později, ale napřed muselo vzniknout pojetí soběstačného „přirozeného“ světa, než mohlo být něco „nadpřirozené“)

Aristoteles může mít pravdu o přirozeném světě, jenže poznání přirozeného světa, platné o sobě, nám nepoví o posledním účelu člověka

V přirozeném světě je to jen štěstí, jako každý jiný živočich – zdravé fungování

Zjevení nás učí, že máme vyšší úděl, věčnou blaženost, k kterou můžeme dosáhnout díky boží milosti a svátostem

Tomáš přijímá svět podle Aristotela, ale s pomocí boží vystupuje nad něj do nadpřirozeného světa

Tím řeší rozpor mezi světem a královstvím božím

každý má své místo – před smrtí a po smrti, na zemi a na nebesích

každodenní život je legitimní jak je, nebouříme se proti němu

avšak vystupujeme výš

proto je možná i přírodověda prostá otázek hodnoty:

je možné budovat jadernou bombu a neptat se na etiku jejího užití

Proto pro Tomáše není zlo problém, jako pro Augustina

pro Augustina východisko je Bůh a jeho stvoření – proto problém: kde se ve světě stvořeném dobrým všemohoucím bohem vzalo zlo?

Pro Tomáše východisko je přirozený svět, jak jej popisuje Aristoteles

v tomto světě je zlo prostě dané:

tak tomu je, tak se věci mají

zlu chceme čelit, pomáhat jeho obětem, ale nelámeme si hlavu, jak vstupuje do světa. Zlo prostě je.

Problém pro Tomáše je, jak se z tohoto přirozeného světa dostaneme k nadpřirozenému, tedy od světa k Bohu

Proto zatím co Augustin píše obhajoby Boha proti zlu,

Tomáš sestavuje argumenty pro existenci Boží
Augustin se jimi nezabývá: Bůh je prvotním daným, problém je zlo
jenže protože T. vychází ze světa, daným je zlo, problém existence
Boha

Argument ontologický je podle Augustina:

Bůh je to nejdokonalejší, co si můžeme představit, neexistující Bůh by byl
méně dokonalý, tudíž Bůh musí existovat

Argument teleologický

všechno k něčemu směřuje, nakonec k Bohu

Argument z první příčiny

Pohyb není bez příčiny, musí být první nehybný hybatel (příklad)

Problematické: chceme říci, že bůh existuje? Existovat znamená vyskytovat
se v časoprostoru, to Bůh ne

Argumenty jsou pokusy vyjádřit hluboce prožitou skutečnost, Bůh JE.

[Skotistický argument: je možné, že Bůh existuje, ale to je možnost,
která by nás nikdy nenapadla, kdyby Boha nebylo.]

Naše středověké dědictví

Veliká syntéza křesťanského radikalismu se všedním světem
Poskytuje rámec, ze kterého rosteme: nový základ po rozpadu Říma

Údobí, kdy církve zaujala vedoucí úlohu ve společnosti
díky tomu zachránila civilizaci, ale zároveň ji zkreslila
(Citujme Lorda Actona)

paradoxně ponese ovoce ve dvou hnutích, které středověk popírají, v reformaci a renesanci

Ale není to vždycky tak? Teprve když se zlomí absolutní nárok nového hnutí může jeho
příspěvek dojít ke cti

Francouzská revoluce – až po Waterloo oceňujeme demokracii

Ruská revoluce – až po pádu oceňujeme důraz na společné dobro

Dnes: hledáme démanty v popeli